
Uvod u bihevioralnu ekonomiju

PRIKAZ KNJIGE

Darko Polšek i Kosta Bovan, ured.
Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014, 478 str.

Maja Vehovec*

Knjiga *Uvod u bihevioralnu ekonomiju* urednika Darka Polšeka i Koste Bovana sadrži 26 poglavlja koje je napisalo 27-ero autora s domaćom ili inozemnom afilijacijom. Radi se o prvoj zbirci tekstova iz bihevioralne ekonomike na hrvatskom jeziku od kojih su neki znanstvenog, a neki stručnog karaktera. Interdisciplinarni rad psihologa, sociologa, ekonomista i filozofa objašnjava ponašanje donositelja odluka, kupaca i potrošača služeći se pri tome različitim metodama i terminologijom. Interdisciplinarni pristup u uređenju ove knjige poželjan je, pohvalan i suvremen, a ujedno i jedino moguć kada je riječ o ovoj relativno novoj znanstvenoj disciplini staroj tek par desetljeća. Bihevioralna ekonomika istražuje utjecaj socijalnih, kognitivnih i emocionalnih faktora u donošenju ekonomskih odluka pojedinaca te objašnjava predvidljive odmake od racionalnosti kako je ona definirana u neoklasičnoj ekonomskoj teoriji.

U ovoj knjizi poglavlja stranih autora čine dominantni dio rukopisa, a izvorni radovi domaćih autora obuhvaćaju oko trećinu cijelog rukopisa. Velik dio knjige čine prijevodi poznatih stranih autora koje su urednici, uz dopuštenje izdavača, uvrstili u izdanje ove knjige. Kvaliteta stranih radova i njihovih prijevoda izvrsno se uklapa u zaokruženu cjelinu knjige

---

* Maja Vehovec, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju, Ekonomski institut, Zagreb, e-mail: mvehovec@eizg.hr.

koja obuhvaća 478 stranica. Prijevodi su osobito vrijedni zbog toga što u znanstvenu terminologiju uvode hrvatske izraze iz bihevioralne ekonomike te su pristupačni istraživačkoj zajednici i studentima koji preferiraju tekstove na hrvatskom jeziku. Već sam obujam knjige ukazuje na obilje poglavlja i autora čiji se radovi razlikuju vrstom, stilom i kvalitetom, a koje povezuje interdisciplinarni istraživački interes bihevioralne ekonomike. Želja urednika da pripreme prvu knjigu o bihevioralnoj ekonomici na hrvatskom jeziku ima za posljedicu već spomenutu veličinu rukopisa, ali i neujednačenosti vrste i kvalitete radova. Možda je šteta da urednici nisu iskazali veću kritičnost u selekciji radova jer se visokovrijedni radovi izmjenjuju s nešto skromnijim doprinosima. No, s druge strane, tekstovi u ovoj zbirci čitateljima pružaju primjeren uvid u radove bihevioralne ekonomike te vrlo koristan pregled najvažnijih izvora literature. U knjizi je evidentna dominacija radova psihologa u usporedbi s radovima ekonomista.

Bihevioralna ekonomika je interdisciplinarna disciplina kojoj je izvor u psihologiji, a primjena u području donošenja odluka te je prirodno našla okrilje u ekonomici odnosno poslovnoj administraciji. Autori su kratko predstavljeni na kraju knjige i sažeti opisi njihovih karijera pomažu čitatelju da ih bolje upozna. U popisu autora slučajnom greškom izostavljen je jedan od najvažnijih autora bihevioralne ekonomike Daniel Kahneman. Brza internetska analiza životopisa stranih autora pokazuje kako slobodan razvoj karijera, bez neprirodno postavljenih ograničenja u vertikali i zatvorenosti pojedinih znanstvenih polja, predstavlja temelj za razvoj interdisciplinarnih disciplina. Upravo zbog otvorenosti i logičke povezanosti obrazovanja i novih znanstvenih doprinosa mogli su nastati radovi interdisciplinarnog karaktera koji su u konačnici zaslužili i Nobelovu nagradu. Budući da je interdisciplinarnost osnovno obilježje bihevioralne ekonomike vrijedilo bi pobliže definirati karakteristike interdisciplinarnosti. Cilj interdisciplinarnih istraživanja jest objasniti pojavu ili ponašanje pomoću različitih znanstvenih terminologija i metoda tj. kroz prožimanje spoznaja različitih znanstvenih disciplina. Za razliku od interdisciplinarnih istraživanja, multidisciplinarna istraživanja promatraju pojave ili ponašanja iz perspektive svake znanstvene discipline posebno stvarajući pojedinačna i nezavisna objašnjenja. Povijesno je prevladavao

a riječ poduzetništvo nije postojala. Privatni sektor bio je aktivan u vrlo malom i ograničenom obujmu i isključivo vezan za sitnu obrtnu djelatnost. Nakon osamdesetih godina uslijedile su turbulentne devedesete, tranzicija u tržišnu ekonomiju i razvijanje novih nastavnih ekonomskih disciplina. Dodatni impuls mom znanstvenom istraživanju pružio je postdoktorski boravak na Sveučilištu Cornell pod mentorstvom Roberta B. Franka čije ime se često navodi u popisu literature u ovoj knjizi. Jasno je da je jednogodišnje međunarodno iskustvo dodatno proširilo moj interes za pitanja ponašanja, neizvjesnosti u donošenju odluka i racionalnosti u vršenju izbora. Posebni izazov predstavljalo je tumačenje poslovne etike ekonomista Franka, zatim početak primjene eksperimenata u ekonomici (Friedman i Sunder, 1994) kao i utjecaj radova Thaler (1999) koji je tada boravio na Cornellu. Sredinom devedesetih godina već se intenzivirala rasprava o poslovnoj etici te je ona ciljano uvedena u program poslijediplomskog studija poslovne administracije (*Master of Business Administration – MBA*) zbog utjecaja na znanje i vještine studenata koji se pripremaju za izvršne upravljačke položaje. Tumačenje odmaka od racionalnosti i sebičnosti *homo economicusa* i studije slučajeva iz poslovne etike trebale su unaprijediti i proširiti način gledanja studenata te ih upoznati s dimenzijom moralnosti i pogreškama u odlučivanju zbog utjecaja predrasuda i stereotipa. Interdisciplinarne discipline bihevioralna i eksperimentalna ekonomika u osamdesetim godinama su se razvile, u devedesetim su stasale, a zasluge i priznanja, kao što je na primjer Nobelova nagrada, stigli su početkom ovog stoljeća. Za istraživačke rezultate u bihevioralnoj ekonomici Daniel Kahneman je 2002. godine dobio Nobelovu nagradu za ekonomiju, a Vernon Smith za istraživačke rezultate u eksperimentalnoj ekonomici. Ove su discipline povezane iako je pitanje mogu li se počeci eksperimentalne ekonomike povezati s Bernoulijevim eksperimentom ili su oni kasnije, po uzoru na eksperimente u prirodnim znanostima, preneseni u psihološka istraživanja. Kako god bilo, eksperimenti krajem dvadesetog stoljeća postaju sve moćniji znanstveno-istraživački instrument u društvenim istraživanjima iako laboratorijski uvjeti predstavljaju prirodna ograničenja koja su posebno izražena u ekonomskim eksperimentima. Ipak, mogućnosti kreiranja novih eksperimenata i primjene eksperimenata u mnogim disciplinama unutar područja društvenih znanosti toliko su velike da vjerujem da

odluka odlučuju sa svim osobnim osjećajima i ograničenjima koje čovjek može imati, a koji se proučavaju u psihologiji. Odstupanje od racionalnosti često se naziva "pogreškama" ili "previdima" koji nisu slučajni, već su uvjetovani primjenom "heuristika" (*heuristics*) ili intuitivnih psiholoških mehanizama koji proizvode pristranosti (*biases*). Program heuristika i pristranosti koji su razvili Kahneman i Tversky čini okosnicu istraživačkog programa bihevioralne ekonomike koja ima značajnu prediktivnu moć.

Bihevioralna ekonomika iznimno je važna disciplina, jer ekonomske odluke koje donose pojedinac ili skupina pojedinaca, ekonomska teorija tumači racionalnim razlozima, a zapravo su rezultat emocija, vrlina, mana, empatije ili sažaljenja, odgovornosti, samilosti i slično. *Homo economicus* je u ekonomskoj teoriji izmišljeni robot savršene racionalnosti lišen moralnosti i svih ostalih ljudskih osjećaja. U izboru odluke ima samo dva zadatka. Jedan je da prati svoj sebičan interes koji govori da racionalna osoba daje značajnu težinu samo troškovima i koristima koji se izravno tiču nje same (sebičan standard odbacuje motive kao što su nastojanja da se drugi ljudi osjećaju ugodno, altruizam, povjerenje i slično). Drugi je cilj sadašnjeg trenutka, koji govori da se racionalne osobe ponašaju učinkovito slijedeći cilj koji su postavile u trenutku izbora (isključeni su motivi kao što je dužnost, samilost i slično). Oba standarda predstavljaju kompromis. Standard sebičnog interesa predstavlja kompromis, jer znamo da su nesebični interesi također važni. Standard sadašnjeg trenutka je također kompromis jer je neodređen i nejasan. Atraktivna osobina standarda sadašnjeg trenutka u racionalnosti jest da nam dopušta širenje analize na neegoistične motive. Nažalost se i svaka bizarna odluka može objasniti jednostavno ukusom. Dakle, *homo economicus* je jednostavno definiran robot, jer je koristan u neoklasičnoj ekonomskoj teoriji koja njime može relativno jednostavno objasniti ponašanje potrošača, institucija i tržišta. Teorija racionalnog izbora polazi od pretpostavke da potrošači na tržište dolaze s vrlo jasnim preferencijama te uz poznavanje cijena alociraju dohodak na za sebe najbolji mogući način. No, nema profesora mikroekonomike koji se nije susreo s ograničenjima u tumačenju ovakvog teorijskog pristupa. Pitanje je samo koliko je njih ovaj problem željelo podijeliti sa studentima. Ukoliko su studentima zaista htjeli objasniti neusklađenost teorije i stvarnog života

osjećaja (na koje se također poziva i Robert B. Frank), a koje je dugo bilo zapostavljeno i tek se krajem dvadesetog stoljeća vratilo u intenzivnu znanstvenu raspravu. Neoklasična ekonomska teorija racionalnog izbora svjesno je postavila čvrsta ograničenja u definiranju racionalnosti radi želje da društvenu znanost, po pitanju mjerljivosti, približi što bliže prirodnim znanostima. Zbog toga se kasnije svako odstupanje teorije od prakse naziva “pogreškama”, pristranostima ili heuristikama. Polšek u uvodnom poglavlju detaljno obrazlaže na kojim ograničenjima počiva model racionalnog izbora i zašto istraživanja kognitivnih utjecaja objašnjavaju odstupanja od modela racionalnog izbora u donošenju ekonomskih odluka te kako je metoda eksperimenta u ekonomici doprinijela razvoju bihevioralne ekonomike. U traženju poveznice između teorije i prakse nije se razvila samo bihevioralna ekonomika već i institucionalna ekonomika i ekonomika informacija, a priznanja kroz Nobelove nagrade (Coase 1991., Akerlof, Spence i Stiglitz 2001. te Kahneman i Smith 2002.) znatno su doprinijela da se nove znanstvene discipline prepoznaju i usvoje. Danas se otišlo i dalje pa se u pojedinim disciplinama potpuno ruše tradicionalne ograde, a nove spoznaje traže se u interdisciplinarnosti. Skeptičnost tradicionalnih ekonomista ili tradicionalnih psihologa te drugih tradicionalista oko toga što predstavlja pravu suštinu ili znanstveni doprinos polako i sustavno gubi smisao. Oba uvodničara spominju različite vrste tzv. pogrešaka, koje su zapravo samo uvjetno nazvane pogreškama, jer racionalnost može biti definirana na različite načine.

U nastavku knjige, pod naslovom “Paradigma 1” heuristikama kao odmaku od racionalnosti bave se autorice i autori Evitiatini, Kahneman, Tversky, Mažar, Ariely, Slovic, Ori i Rom Brafman, Bovan, Bokulić, Polšek, Thaler, Sunstein i Mušura. Radi se o deset autorskih priloga među kojima dominantnu vrijednost predstavlja Polšekov prijevod pionirskog rada Kahnemana i Tverskog iz 1982. godine u kojem se opisuju tri najpoznatije heuristike: reprezentativnost, dostupnost te sidrenje i prilagođavanje. Osim njihovog pionirskog rada također ističem Kahnemanovu zanimljivu raspravu o čudesima i greškama intuitivnog mišljenja. Posebnu pozornost zavređuju eksperimenti koje su opisali ekonomistica Mažar i psiholog Ariely u dokazivanju iracionalnog i racionalnog nepoštenja. Opis avionske

spoznajama u ispitivanju psihologije intuitivnih opažanja. Heuristika dostupnosti, reprezentativnosti i sidrenja za procjenu vjerojatnosti dokazuje postojanje pristranosti u odlukama ili stavovima. Radovi Kahnemana i suradnika znatno su doprinijeli razvoju bihevioralne ekonomike, posebno u financijama i menadžmentu.

Peti dio knjige, s doprinosima šest autora, raspoređenima u pet poglavlja, nazvan je "Paradigma 2", a bavi se heuristikama za ispravno odlučivanje. Prenesen rad Pinkera iz knjige *Prazna ploča* raspravlja o tome kako radi um. Psiholog Mikloušić dao je svoj znanstveni doprinos shvaćanju racionalnosti i heuristika kroz evolucijsku perspektivu psihologije. Gigerenzer i Brighton pružaju zanimljiv doprinos diskusiji heuristika i njihovih prilagodbi u odnosu na okolinu. U prijevodu rada Gigerenzera i Todda ide se dalje u analizu heuristika i adaptivnih alata i kako sami autori tvrde, radi se o "priči naših uspjeha i neriješenim izazovima" u funkcioniranju uma. Ovaj dio knjige završava trećim radom Gigerenzera koji, sada u suradnji s Goldsteinom, diskutira o heuristikama prepoznavanja temeljenim na kognitivnim adaptacijama.

Izdvojeno je poglavlje o neuroekonomiji, a zapravo neuroekonomici, u kojem se ističu karakteristike ovog interdisciplinarnog područja za koje autor Henderson tvrdi da predstavlja kombinaciju neuroznanosti, eksperimentalne i bihevioralne ekonomike te kognitivne i socijalne psihologije. U njoj se također povezuju teorijska biologija, računalne znanosti i matematika zbog čega predstavlja istinski interdisciplinarni spoj znanja različitih znanstvenih područja, polja i disciplina. I ovaj autor smatra da su bihevioralna ekonomika pa i neuroekonomika nastale iz potrebe da se objasne anomalije ili pogreške standardnog ekonomskog modela izbora. Neuroekonomika je nastala nadograđujući i povezujući spoznaje iz različitih disciplina, a ne zbog toga što je standardni ekonomski model odlučivanja pogrešan ili kognitivna psihologija ograničena. Termini nedovoljnog, nedostatnog ili ograničenog prikladniji su od termina *pogrešnog*. Ako novim znanstvenim spoznajama pristupimo na ovaj način onda će svako interdisciplinarno istraživanje nuditi nove znanstvene vrijednosti, jer metodologija, alati i instrumenti pojedinačnih znanstvenih

Tversky, Amos i Daniel Kahneman, 1974, "Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science*, 185(4157), str. 1124-1131.

Von Neumann, John i Oskar Morgenstern, 1944, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton, NJ: Princeton University Press.